

ANĐELKO MIJATOVIĆ

VJEKOSLAV BALIN, HRVATSKI DOMOLJUB I MUČENIK

Andjelko Mijatović
Antuna Bauera 12
HR 10000 ZAGREB
andjelko.mijatovic@gmail.com

UDK: 929 Balin,V.
Stručni članak
Ur.: 2014-12-16

Autor istražuje prilike u kojima je stasao Vjekoslav Balin iz Šibenika, njegovo školovanje i njegov bijeg u emigraciju, boravak u izbjegličkim logorima u Italiji, uključivanje i angažiranost u političkoj emigraciji te njegov studij kiparstva na Akademiji lijepe umjetnosti u Rimu. Posebno, na osnovi dostupne dokumentacije, prati se Balinov ilegalni dolazak u Zagreb 1958., njegovo uhićenje, istragu u Beogradu, suđenje u Šibeniku i boravak u kaznionicama na Golom otoku (1959. – 1965.), premještanje u početku 1965. u Kazneno-popravni dom Stara Gradiška te njegovo umorstvo 25. rujna 1965. u tamošnjem Odjelu izolacije i samica. Sve prikazano autor je istražio na osnovi dostupne dokumentacije i svjedočenja zatvorenika supatnika Vjekoslava Balina.

Cljučne riječi: Vjekoslav Balin, žrtve antifašističkog sustava, komunistički totalitarni sustav, emigrant, kaznionica, politički zatvorenik

UVOD

Među više desetaka tisuća Hrvata i Hrvatice, osuđenih u jugoslavenskom komunističkom sustavu na smrtne i teške zatvorske kazne zbog sudjelovanja u Drugom svjetskom ratu na suprotnim i vojno poraženim stranama, ili što ih se iz svjetonazorskih i političkih razloga smatralo nepoćudnim u novom pobjedničkom komunističkom ideološki totalitarnom sustavu, bilo je i onih koji nisu pripadali poraženim strukturama u netom minulom ratu, nego su, naprotiv, oni i članovi njihovih obitelji, na razne načine sudjelovali u protufašističkom pokretu ili su bile žrtve fašističkoga terora, odnosno pripadali antifašističkom krugu, a iz raznih razloga suđeno im je kao neprijateljima Jugoslavije, jugoslavenskoga komunističkoga sustava i društva. Upravo u ovom slučaju

riječ je i o Vjekoslavu Balinu, studentu kiparstva, hrvatskom domoljubu i žrtvi komunističkoga represivnog sustava.

Djetinjstvo i školovanje

Vjekoslav Balin rođen je 21. lipnja 1933. u Šibeniku u radničkoj obitelji, od oca Marka i majke Šimke (Šinke) r. Pergin, kao najstariji od četvero djece u obitelji koje je glava, suprug i otac Marko, čitavo vrijeme talijanske okupacije (travanj 1941. – rujanj 1943.), proveo u talijanskoj internaciji na otoku Molatu. Iscrpljen neprimjerenim uvjetima u logoru, više od dvadeset osam mjeseci, obolio je i nakon što je slijep doveden kući, umro je 6. prosinca 1944. u 42. godini života. I peteročlana obitelj Balin, nakon smrti supruga i oca Marka, proživljavala je sve ratne i poratne nedaće i oskudice u Šibeniku. Muška djeca obitelji Balin odrastaju i školuju se u domovima za ratnu siročad: Vjekoslav u domu u Makarskoj, Tomislav u dječjem domu u Zadru, a najmlađi brat Marko u dječjem domu u Kninu, dok je sestra Adela ostala uz majku. Vjekoslav ubrzanim učenjem nadoknađuje školovanje nezavršeno u ratnim okolnostima. Sudjeluje u omladinskim organizacijama i radnim akcijama "na obnovi i izgradnji zemlje", kako se to onda nazivalo. Vrlo rano se i zapošljava kao pomoćni radnik u šibenskom kazalištu i tako postaje skrbnik i zaštitnik u peteročlanoj obitelji.

Podatci o Vjekoslavu Balinu, kojima raspolazemo, u većini potječu od organa jugoslavenske tajne policije Udbe koje je on pred njima iskazivao i sudsko-kaznioničkih ustanova jugoslavenskoga represivnog sustava, a manji dio njegovih osobnih svjedočenja i svjedočenja suvremenika iz kaznionica na Golom otoku i u Staroj Gradiški, odnosno od njegove obitelji, konkretno brata Marka. Prva svjedočenja potječu iz posebnih okolnosti, a drugima nedostaje kritičnost i potpunost u iscrpnijem poznavanju Balinova ukupnoga života i djelovanja. Nedovoljni su i podatci o njegovu školovanju, životu i političkoj orijentaciji 1953. – 1956., od završetka gimnazije do bijega u emigraciju. U Temeljnomo listu koji je ispunio i osobno potpisao 14. ožujka 1958. u Rimu kao član Hrvatske obrane Vjekoslav Balin je, uz navođenje obiteljskih podataka, za sebe naveo da je završio četiri razreda osnovne škole, osam razreda gimnazije i ispit zrelosti, da je završio dvije godine Akademije likovne umjetnosti u Zagrebu i jednu godinu Akademije lijepe umjetnosti u Rimu te da od stranih jezika govori talijanski i ruski, a djelomično engleski. Jedan podatak iz 1959. upućuje da se služio i francuskim jezikom. U rubrici o svom zanimanju naveo je da je student – kipar. U osuđeničkoj radnoj knjižici, izdanoj na Golom otoku 10. travnja 1959., piše da je po školskoj kvalifikaciji apsolvent

kiparstva, a da je po stručnoj kvalifikaciji kipar. Iz navedenoga može se zaključiti da je s dvadeset godina, 1953. završio gimnazijsko školovanje, a potom upisao studij Likovne umjetnosti – smjer kiparstvo u Zagrebu. Iako sam 2011. u Likovnoj akademiji u Zagrebu tražio podatke o njegovu upisu i studiju u toj ustanovi, potvrdu za to nisam pronašao.

Iste godine (1953.), 1. rujna, odlazi na odsluženje vojne obveze – u Školu protuzrakoplovnih rezervnih oficira u Zadru. Nakon odslužene vojne obveze zapošljava se u Šibeniku. Od 4. lipnja do 6. kolovoza 1955., bio je u dvomjesečnoj vojnoj rezervi u Splitu, s činom rezervnog potporučnika.

Bijeg u emigraciju

U početku 1956., 26. siječnja, Vjekoslav Balin je s još trojicom Šibenčana: studentom medicine u Zagrebu Antom Zorićem, koji je već izdržao četiri godine zatvora, osuđen 1947. u Zagrebu kao polaznik šestoga razreda gimnazije zbog pisanja antikomunističkih parola; s električarskim radnikom Ivanom Skenderom i s Dragicom Vatabuk, kojoj je suprug već bio u emigraciji te s dvoje njezine djece, Skenderovim motornim čamcem pobjegao u Italiju smjerom Šibenik – Ancona. U emigraciji Balin je proveo dvije godine, tri mjeseca i osam dana. Za to relativno kratko vrijeme, kao domoljub i hrvatski državotvorac, iskazao je veliku političku aktivnost. Svakako, tomu su, uz prilike koje su vladale u emigraciji, pridonijele i njegove psihofizičke sposobnosti, posebno odlučnost i energičnost, koje su se potvrđivale i u njegovu osobnom izgledu i svakom djelovanju.

Od emigrantskog logora Udine do Rima

U Anconi Balin se 1. veljače 1956. prijavio policiji, a potom je upućen u izbjeglički logor Udine, gdje je, između ostaloga, zarađivao izvodeći duborezačke radove u nekoga kipara što svjedoči o njegovu umijeću u kiparstvu. Nakon četiri mjeseca boravka u Udinama, u svibnju 1956. premješten je u logor Altamura kraj Barija, gdje je ostao do 9. siječnja 1957. kada je prešao u Rim.

U logoru Udine Balin je upoznao Veljka Mašinu, rodom iz Preka na otoku Ugljanu, studenta prava u Zagrebu koji je, zbog odlaska 8. ožujka 1954. na Starčevićev grob i "potkopavanja vlasti radnog naroda i razbijanja bratstva i jedinstva naroda FNRJ", 3. studenoga 1954. osuđen na kaznu strogoga zatvora u trajanju od sedam mjeseci, a u početku 1956., bio je predstavnik "Hrvatskog narodnog odbora" koji je vodio dr. Branimir Jelić. I Balin je postao član te

demokratske emigrantske organizacije, na osnovi današnjih saznanja, dobrim dijelom pod nadzorom tajne jugoslavenske policije Udbe. Ubrzo je u organizaciji iskazao veliku aktivnost.

Nakon dolaska u Rim, u početku siječnja 1957., Balin radi u redakciji "Hrvatske države", glasila Hrvatskoga narodnog odbora, na korespondenciji i kartoteci pretplatnika, ali i na drugim zadacima u okviru HNO. Budući da je poznao talijanski jezik često je bio prevoditelj u posredovanju između hrvatskih emigranata i talijanskih državnih institucija. Kao izvanredno nadaren položio je prijamni ispit i upisao treću godinu studija kiparstva na Akademiji lijepe umjetnosti u Rimu. Studij je pohađao sve do ilegalnoga dolaska u domovinu i uhićenja u početku svibnja 1958.

Član "Hrvatske obrane"

Kada je saznao da se u okviru demokratskoga HNO stvara i tajna organizacija "Hrvatska obrana", koja je sa sjedištem u Münchenu ustrojena na strogoj disciplini, odgovornostima i dužnostima, a vodio ju je pod tajnim imenom "pukovnik Domagoj" zapovjednik Krunoslav Batušić, redarstveni časnik u NDH-a, i Vjekoslav Balin postao je član te organizacije. Ured Batušićeva pobočnika nalazio se u Rimu, a vodio ga je "bojnik Hrvoje Bošnjak", odnosno prof. Miroslav Varoš, po sadašnjim saznanjima vrlo uspješan Udbin djelatnik. U Rimu je tada ustrojavan Operativni odsjek br. 901. sa zadatkom djelovanja u Italiji, Jugoslaviji i organizaciji ljudstva. Njegovo vodstvo povjereno je upravo Vjekoslavu Balinu, vrlo inteligentnu, državotvornu i odlučnu mladu čovjeku s osnovnim vojnim obrazovanjem. Aktivnost Odsjeka 901 "Hrvatske obrane" do Balinova uhićenja bila je u otpremanju promidžbenoga materijala u domovinu i prikupljanju podataka o pojedinim osobama u domovini i inozemstvu.

Na tajnom zadatku u Rijeci

Na tajnom zadatku otpremanja promidžbenog materijala u domovinu, Balin je, zajedno s Veljkom Mašinom, u studenom 1957. doputovao u Rijeku, noseći promidžbeni materijal. Nakon prijelaza granice 2. studenoga, južnije od Ilirske Bistrice, ukrkali su se u vlak Ljubljana – Rijeka i vozili se do Opatije. Promidžbeni materijal uputili su poštom na određene adrese i ubacili ga u poštanske sandučice po zgradama u Rijeci. Mašina je namjeravao otputovati do Zadra, ali od toga nauma otklonili su ga slučajni susreti nekih poznanika i bojazan da bi mogao biti otkriven. Na povratku putovali su autobusom od

Rijeke do Ilirske Bistrice, a odatle su uputili se pješice prema Trstu, gdje su stigli 5. studenoga.

Na tajnom zadatku u Francuskoj

Sljedeće godine, u početku travnja 1958., Balin je ilegalno putovao u Francusku radi pripreme plana upućivanja hrvatskih emigranata iz Italije u Francusku, gdje su životni uvjeti bili povoljniji nego u izbjegličkim logorima u Italiji. U toj prigodi u Nici je boravio četiri dana ispunivši djelomično postavljene zadatke. Tada je, između ostaloga, osmislio novi povoljniji put za ilegalni prijelaz preko talijansko-francuske granice.

Na tajnom zadatku u Zagrebu

Ubrzo je po povratku u Rim, koncem travnja 1958. od Batušića i Varoša dobio zadatak otići u Zagreb, ponijeti i raširiti promidžbeni materijal, potražiti neke osobe i provjeriti neke podatke te, ako se odluči na odlazak u emigraciju, izvesti iz zemlje političkoga zatvorenika i progonjenika Velimira Terzića. To je, očito, po svim spoznajama, suradnjom Udbe i Varoša, za Balina bila izvrsno pripremljena zamka.

Na put je iz Rima pošao 2. svibnja 1958., a talijansko-jugoslavensku granicu prešao je tajno noću trećega na četvrtog svibnja u pratnji nekoga mladića iz izbjegličkog logora Canzanella, navodno gimnazijalca Jurja Šikića iz Gospića, koji je u domovinu išao po posebnom zadatku, a trebao je i Balinu poslužiti kao vodič. Istoga dana, dakle 4. svibnja, smjerom Ilirska Bistrica – Ljubljana – Zagreb autobusom su stigli u Zagreb. U Zagrebu su, u skladu sa zadatkom, potražili četiri osobe na određenim adresama – B. Š. u Deželićevu prijelazu, V. K. u Novoj Vesi, V. V. u Ilici i I. M. u Tvrtkovoju ulici, ali nisu nikoga našli; traženi ili su bili odsutni ili nisu stanovali na navedenim adresama. Nakon toga neuspjeha uputili su se na petu adresu – R. D. u Staroj Peščenici, gdje su našli traženu osobu. Tu je Šikić ostavio Balina i otišao po svojem zadatku. Da je bilo sve u redu, trebali su se naći u 22 sata 7. svibnja 1958. na Zrinjevcu. Do 9. svibnja Balin je tajio prezime toga suputnika i da su se u dogovoreno vrijeme trebali naći na Zrinjevcu.

U navedenoj obitelji u Staroj Peščenici, Balin je sutradan oko 18,30 sati, 5. svibnja 1958., dok je razgovarao s domaćinima, zaskočen i uhićen. U kaznionici na Golom otoku kažnjenici su širili glasinu da je Balin pri uhićenju ubio dvojicu udbaša, a u kaznionici u Staroj Gradiški širili su glasinu da je pri uhićenju ranio u ruku tamošnjega upravitelja Mirka Uzura, koji je sudjelovao

u njegovu uhićenju i, doista, imao protezu jedne ruke. Očito su takve priče dolazile od službenika kaznioničkih uprava kako bi se Balina prikazalo što opasnijim. U njegovim dosjeima – dosjeu SDS RSUP-a SRH br. 1561 i u dosjeu kaznionica Goli otok i Stara Gradiška br. 1560. te u presudi OS Šibenik kojom je 9. veljače 1959. osuđen na 9 godina zatvora – nema nikakva traga što bi upućivalo na to ili na neki Balinov odlučan otpor pri uhićenju.

U jednom dokumentu nejasna datuma, navodi se tko je sve, zbog dolaska "ilegalca Vjekoslava Balina", bio pod nadzorom od 3. do navečer 5. svibnja 1958., kada je Balin uhićen. Na osnovi toga možemo zaključiti da je on bio pod nadzorom od Rima do uhićenja, odnosno da je u Rimu dobio zadatak koji ga je odveo ravno u Udbinu zamku.

Pod istragom u Beogradu

Iz dostupne dokumentacije može se zaključiti da je Vjekoslav Balin, odmah nakon uhićenja, 5. svibnja, "radi posebnih interesa bezbednosti nekih lica" odveden u Beograd u Centralni zatvor Udbe. Iako je vjerojatno istoga trenutka počelo i njegovo saslušavanje, tek je 9. svibnja 1958. dva puta zapisnički saslušan, a ta su saslušavanja nastavljena sve do 8. lipnja 1958. O tim saslušavanjima svjedoči 197 stranica zapisnika A formata.

Punih sedam mjeseci, od 8. lipnja 1958. do 8. siječnja 1959., kad je u Beogradu zapisnički saslušan u vezi sa zbivanjima koja će obuhvatiti optužnica i presuda, u dostupnim dokumentima nema traga Balinovima saslušavanjima.

Suđenje u Šibeniku

Ne može se utvrditi dan kada je Balin iz Centralnoga zatvora Udbe u Beogradu premješten u zatvor Okružnoga suda Šibenik. Vjerojatno, to je bilo nakon završetka istrage u Beogradu. Protiv njega je Okružno javno tužilaštvo Šibenik 29. siječnja 1959. podiglo optužnicu, a 9. veljače 1959. sudilo mu se pred vijećem Okružnog suda Šibenik zbog protudržavnoga djelovanja po čl. 117. st. 1 KZ-a. Osuđen je na kaznu strogoga zatvora u trajanju od devet godina zbog ilegalnoga prijelaza u Italiju, stupanja u emigrantske organizacije Hrvatski narodni odbor i Hrvatsku obranu te zbog ilegalnoga prijelaza u noći s trećega na četvrtog svibnja 1958. granice FNRJ sa zadatkom, da "propagandni materijal raspača osobama čije je adrese od spomenutih organizacija dobio, te da dođe u kontakt s nekim od tih osoba u svrhu da ispita njihov stav i odnos prema radu organizacije u čije je ime nastupio". Nemamo uvid u zapisnik suđenja, ali nema sumnje da se, braneći svoje

političko stanovište, držao "viteški", kako je navedeno u jednom svjedočenju. Dva mjeseca kasnije premješten je u kaznionicu na Golom otoku (KPD Rab).

U kaznionici na Golom otoku

O Balinovu upućivanju na Goli otok "Uprava državne bezbednosti – odjeljenja za izdržavanje kazne" iz Beograda 3. travnja 1959. obavijestila je upravu KPD Rab, naglašavajući da se "radi o osuđeniku sklonom begstvu i drugim izgređima" te "potrebno je obezbediti odgovarajući smeštaj i kontrolu".

Nekoliko dana iza toga Balin je iz Šibenika "prepraćen" 9. travnja 1959. u Kazneno-popravni dom Rab – na Goli otok, gdje je smješten u izolaciju – Odjel 102, soba br. 4., s kategorijom "C", odnosno u skupinu s najmanje zatvoreničkih prava. Po dostupnim podacima, za čitavo vrijeme boravka na Golom otoku, Balin je u Odjelu izolacije i stalno pod nadzorom institucija Savezne Udbe iz Beograda, izložen provokacijama kriminalaca, kako je to tada obično bilo u praksi u jugoslavenskim kaznionicama i od Uprave povremenim kažnjavanjima osamljenjem, izolacijom, zabranom dopisivanja s obitelji, dobivanja paketa i drugim uobičajenim kaznioničkim kaznenim mjerama. Od 21. travnja 1959. do sredine 1961. radio je u kamenolomu.

Na traženje Uprave kombinata "Velebit" iz Rijeke u sastavu kojega je sredinom 1961. prešao na rad u proizvodni sektor Stolarije, gdje je kao kreator-projektant vodio tehnički ured za komadni namještaj. Omogućeno mu je i uređivanje atelijera za uspješniji rad. Jedan od njegovih zapaženih radova je i stolac "Adela" (nazvao ga je tako po sestri Adeli), a proizvodio ga je kombinat "Velebit" iz Rijeke za hotele, kampove i odmarališta.

Iako je u izolaciji u golootočkoj kaznionici, Balin se ne predaje, bori se za sebe i svoju budućnost o kojoj govori svojim prijateljima i u pismima i sa supatnicima. Nakon donošenja zakona o amnestiji 14. veljače 1962., on je 9. travnja 1962. podnio zahtjev Komisiji za primjenu Zakona o amnestiji i na njega, a Okružnom sudu Šibenik uputio je zahtjev za obnovu kaznenoga postupka, ali i jedan i drugi zahtjev su odbijeni (4. svibnja i 19. svibnja 1962.). Na rješenje Okružnog suda Šibenik Balin se žalio Vrhovnom sudu Hrvatske 12. lipnja 1962. Međutim, i pored neuspjeha Balin se ne predaje, uvijek traži neki izlaz. Tako je 28. svibnja 1962. uputio molbu za dopuštenje da može upisati studij na Pravnom fakultetu u Zadru. U zabilješci od 19. listopada 1962. u Balinovu dosjeu stoji: "Angažirao se dosta na radu za stolariju (Izrađuje modele proizvoda)."



Sl. 1. Panorama Golog otoka, foto-arhiva:GMS

Budući da je zatvorska uprava neka Balinova pisma upućena obitelji zadržavala, često obitelj nije znala što se s njim događa i obično se obraćala Upravi. Vrlo je malo podataka iz 1964. godine koji bi svjedočili o Balinovu životu u golootočkoj kaznionici. Uprava za njega 28. siječnja 1964. zaključuje: "Stalno ga imati pod kontrolom jer je sklon begstvu." Ne predaje se ni obitelj Balin, u raznim oblicima vodi brigu o Vjekoslavu i, očito svjesna opasnosti u kojoj se on nalazi, nastoji mu pomoći mogućim pomilovanjem.

Premještaj u kaznionicu u Staroj Gradiški

Dostupna dokumentacija iz 1965. godine, zadnje godine života Vjekoslava Balina, pruža nam dosta podataka o njemu. Te je godine, 24. veljače, premješten u KPD Stara Gradiška. Do 23. veljače radio je u Proizvodnom sektoru stolarije na Golom otoku. Za prekid rada u stolariji "rukovodioc pogona", nejasno potpisan, zapisao je "Premešten u drugi KP Dom", a njegovu radnu karakteristiku je ocijenio: "Kao projektant i kreator novih prototipova stolica pokazao je spretnost. Poslušan, discipliniran." S Balinom su u Staru Gradišku premještene i trojica hrvatskih političkih kažnjenika: Mihajlo Dončević, Jure Mišić i Jakob Dikić te slovenski emigrant Janez Toplišek, svi s dugotrajnim kaznama, od osam do petnaest godina. Iscrpljujući rad i neprimjereni uvjeti života na Golom otoku

pridonijeli su narušavanju Balinova zdravlja. Posebno je njegovo zdravlje narušavala šećerna bolest koju zbog neodgovarajućih lijekova i prehrane nije mogao primjereno liječiti i često je padao u nesvjesticu (komu), a imao je i drugih zdravstvenih problema.

Balinu je već po dolasku u starogradišku kaznionicu tamošnji upravitelj Mirko Uzur, koji ga je i uhitio, dao na znanje da iz nje ne će živ izići. To je Balin, kada mu se pružila prilika, povjerio supatnicima s Gologa otoka, ali i dvojici Šibenčana – Ivanu Dragičeviću i Petru Jelovčiću – koji su za neka klasična kaznena djela bili u starogradiškoj kaznionici do lipnja, odnosno srpnja 1965. Nekoliko dana kasnije, 4. ožujka, Balin je izveden na raport i formalno je kažnjen s trideset dana samice. Tada se je dogodilo nešto što upućuje na Balinovo teško zdravstveno stanje. Naime, u 16 sati 17. ožujka donesen je iz samice u bolnicu "pošto je presjekao venu na lijevoj ruci navodno sa potkovicom od cipele". Stavljena su mu dva šava, dobio je Pencillin 800.000 + TAT – serum. Na tadašnje njegovo zdravstveno stanje upućuju podaci: tlak 110/80, puls 72, a šećer u krvi 25 itd. Iz bolnice je otpušten 22. ožujka i vraćen u samicu. Čudno je da o tomu događaju nema nekoga drugog podatka u Balinovu dosjeu pa i ni traga razgovora s njim zašto je to učinio. Nameće se pitanje je li Balin doista pokušao samoubojstvo ili je netko iskoristio njegovu nesvjesticu.

Zbog toga što je u samici bez odobrenja izrađivao neke figure, valjda od ostatka kruha, te u bolnici, gdje je smješten nakon "samopovrede prema osoblju bolnice nedolično se ponašao vređajući ih raznim riječima" (?), 26. travnja 1965., kažnjen je opet s mjesec dana samice, zabranom dopisivanja, primanja paketa i raspolaganja novcem, znači nije mogao ništa kupovati u kaznioničkoj kantini.

Budući da obitelj nije obaviještena o Balinovu premještanju a zbog kažnjavanja nije joj mogao pisati, majka Šimka Balin 4. svibnja 1965. upućuje Upravi KPD Stara Gradiška dopis s pitanjem je li njezin sin Vjekoslav Balin premješten u Staru Gradišku i moli da joj se javi što je s njim jer im tri mjeseca nije pisao, te ima li pravo na posjet. Upravitelj Uzur je odgovorio 18. svibnja da se Vjekoslav Balin nalazi "u ovom domu na izdržavanju kazne" i da imaju pravo posjetiti ga jednom mjesečno te da su posjeti subotom i nedjeljom.

Na I. odjelu i na radu u Prijevoznoj skupini

Nakon što je izdržao kazne osamljenja, Balin je 18. svibnja 1965., 83 dana nakon što je premješten u Staru Gradišku, upućen na I. odjel u sobu 5, s najnižom zatvoreničkom kategorijom C, a radno mjesto određeno mu je u

Metalnom pogonu, u Prijevoznoj skupini u kojoj je tada radilo dvadesetak osuđenika (svi osim jednoga doušnika bili su osuđenici za ratna ili politička djela). Budući da su u toj skupini u većini radni zadatci bili fizički teški, radilo se o utovaranju i istovaranju ili o prijenosu i premještanju teških tereta, čim je Balin došao u tu skupinu, on je napor supatnicima nastojao olakšati tako što je pronašao pomagala, željezne poluge ili "pajsere", i s njima su lakše pokretali, podizali ili spuštali teške terete, jer je u vrijeme rada u golootočkomu kamenolomu naučio služiti se polugom. Inače, iako je bio dosta mršav, ipak je bio u dobroj fizičkoj kondiciji i zdušno se prihvaćao svakoga posla. Tada se je još po nečemu iskazao. Tih su dana, očito vrlo smišljeno, na rad u Prijevoznu skupinu iz izolacije svakodnevno dovođena trojica bivših hrvatskih emigranata i osuđenika za terorizam – Stanko Zrilić, Krešo Perković i Nikola Fumić, a nakon osamsatnoga dnevnog rada vraćani su u svoje ćelije. Budući da je u kaznionici bila jako slaba hrana, a posebno u Odjelu izolacije i samica, zatvorenici s odjela nastojali su im pomoći u kruhu ili margarinu, odričući se sami tih jedino dostupnih im prehrambenih artikala. Za nekoliko dana, dok je bio na odjelu i radio u Prijevoznoj skupini, Vjekoslav je tim supatnicima svako jutro nosio u teglama topla čaja što bi preostalo zatvorenicima na odjelu ili kruha koji je također dobivao od zatvorenika. Šest dana kasnije, 24. svibnja, zbog problema sa zglobovima smješten je u bolnicu. Imao je problema i s naočalama, jer je 31. svibnja tražio od Uprave dopuštenje kako bi uz pomoć obitelji nabavio nove naočale. Tada je u bolnici ostao do 11. lipnja, kada je otpušten "zaliječen" i upućen na odjel.

U izolaciji

Zla zbivanja oko Vjekoslava Balina u Staroj Gradiški, započeta već u početku tamošnjega njegova dolaska, nastavljena su i kasnije. Oko njega su se vrlo upadno i nametljivo počela okupljati trojica okorjelih i višestrukih kriminalaca povratnika (D. P., D.L i N.B.) od kojih je posebno D. P. bio poznat kao provokator. Tobože on im je bio jako zanimljiv, a to su očito radili po uputi Uprave, koja je u tomu vidjela Balinov negativan politički utjecaj na zatvorenike i predložila mjerodavnoj instituciji Republičkom sekretarijatu unutrašnjih poslova SR Hrvatske da ga se stavi u izolaciju. Tri dana nakon što je iz bolnice došao na odjel, prije podne 14. lipnja, ponovo je, "sumljiv za bjekstvo", odveden u V. odjel, u izolaciju i u ćeliju br. 14. Republički je sekretar Uroš Slijepčević trinaest dana kasnije, 28. lipnja, našao da je "predložena mjera usamljenja opravdana i na zakonu zasnovana" te je donio odluku: "Mjera osamljenja trajat će godinu dana, računajući od dana stavljanja

u osamljenje". Sve je bilo unaprijed osmišljeno, jer za dvadeset sedam dana boravka izvan samice, od čega devet dana na odjelu i u radionici te osamnaest dana u zatvorskoj bolnici, Balin, inače vrlo kulturan, pažljiv i korektan, a i s Golog otoka pratila ga je ocjena: "poslušan, discipliniran", pa da je i svjesno negativno utjecao na zatvorenike i supatnike, njegov rad za to kratko vrijeme ne bi imao neki učinak niti je mogao toliko kršiti kućni red da bi zaslužio osamljenje i izolaciju.

Iako je u izolaciji bio već dvadesetak dana, bratu Marku, koji mu je došao u posjet 4. srpnja 1965., požalio se da još nije dobio rješenje o izolaciji. Upravitelju kaznionice 29. srpnja 1965. uputio je molbu da mu se dopusti čitanje i praćenje "dnevne štampe" i da mu se dopusti podići iz njegova pologa u kaznionici tri knjige iz područja matematike i Enciklopediju likovne umjetnosti. Bilješka "Neodobravase" (sve skupa ispisano) svjedoči o sudbini te molbe, a i o odnosu prema osuđeniku Balinu, odnosno o potpisniku "referentu za politički kriminal" Stevi Gašparoviću, jednom od onih koji su odlučivali o Balinovoju sudbini. Na takvo rješenje Balin se 3. kolovoza žalio Saveznom Izvršnom Vijeću – Komisiji za pritužbe i žalbe – Beograd, Republičkom Sekretarijatu za unutrašnje poslove – Zagreb i Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove – Beograd, ali bez ikakva uspjeha. Uz navedene i druge nepovoljnosti u izolaciji, Balin je zbog šećerne bolesti često padao u nesvjesticu. Budući da u besvjesnom stanju nije shvaćao što se oko njega događa pa nije ni ustajao kad su stražari otvarali vrata, a neki od njih, vjerojatno po uputi mjerodavnih iz kaznioničke uprave, tobože zbog nepoštivanja kućnog reda tukli su ga pendrekom što su slušali zatvorenici u susjednim ćelijama. I autor ovih redaka, od 14. srpnja 1965., kad je prvi put slušao Balinovo premlaćivanje, do 17. rujna, dok je boravio u tamošnjim samicama, to je slušao više puta. U nesvjestici Balin nije primao hranu niti se je netko posebno trudio da mu ostavi ono što mu pripada, pa je često ostajao bez minimuma potrebnoga za preživljavanje.

Umorstvo

Sve je rađeno kako bi se Balina fizički uništilo, a za to je trebalo pripremiti uvjete. Izolacija i samica, u koju je smješten, bili su prikladna prilika za to, odnosno za njegovo ubojstvo, kao što su prije njega i drugi zatvorenici starogradiške kaznionice u prethodnim desetljećima usmrćeni u tamošnjim samicama, "u bijegu", u radnim akcijama ili negdje drugdje. Po istraživanju dr. Augustina Franića, dugogodišnjega političkog osuđenika i zatvorenika jugoslavenskoga komunističkog sustava 1940-ih i 1950-ih godina,

od 1945. do 1990. ubijeno je u raznim prigodama više od 125 zatvorenika starogradiške kaznionice, a među "pojedinačnim pripremljenim ubojstvima" prikazao je i ubojstvo Vjekoslava Balina. Kakve su prilike bile u starogradiškoj kaznionici u prvoj polovini 1960-ih godina, pokazuje činjenica da je u toj kaznenoj ustanovi u navedeno vrijeme, osim Vjekoslava Balina, usmrćeno još pet zatvorenika: 20. studenoga 1961. u Odjelu izolacije i samica, u ćeliji br. 17, apsolvent povijesti Ivo Mašina iz Preka na otoku Ugljanu, politički osuđenik; 1. svibnja 1964. na Pustari je umoren osuđenik za ratno djelo Marko Nikšić iz Široke Kule; 6. listopada 1964. u Odjelu izolacije i samica politički osuđenik alatničar Đuro Sitek iz Podravske Sesveta i 15. studenoga 1965. politički osuđenik Slovenac Janez Toplišek i osuđenik za neki klasični kriminal Zlatko Mejaški iz Vučjaka kraj Karlovca. Mašina, Sitek i Balin tobože su se objesili, Nikšić je tobože skočio u bunar, a Toplišek i Mejaški su namamljeni u bijeg i ubijeni automatskim oružjem. U prvim poslijeratnim godinama ta su ubojstva bila češća i masovnija, a događala su se i kasnije.

Po svim saznanjima Vjekoslav Balin je umoren noću s dvadesetčetvrtog na dvadesetpetog rujna 1965. vješanjem o rešetku na prozoru u ćeliji br. 14 u Odjelu izolacije i samica. Iako kaznionički dokumenti tvrde da se sam objesio, tadašnji tamošnji politički, a i drugi zatvorenici na osnovi saznanja koja se nisu mogla zatajiti, bili su uvjereni da je umoren, a njegovo umorstvo prikazano je kao samoubojstvo vješanjem. U skladu s tim spoznajama Balinovo ubojstvo su izveli dežurni stražar u Odjelu izolacije i samica Miloš Balta i osuđenik Marko Kozarac, višestruki ubojica i zatvorenik povjerljiv u očima kaznioničke uprave, tada redar u sobi za odmore zatvorenika (koji su jedanaest mjeseci godišnje proveli u radu). Upravo iz te sobe je i poteklo saznanje o navedenom umorstvu. Naime, uvečer 24. rujna, kada su već pozaspali zatvorenici, u sobu za odmore došao je stražar Miloš Balta, pozvao i odveo Kozarca. Nakon dužega vremena vratio se u sobu i nije, navodno, dugo mogao zaspati. Ujutro, kad su zatvorenici primijetili da se nešto događa u kaznionici jer su prolazili službenici uprave i neki nepoznati civili, na to njihovo čuđenje Kozarac je primijetio: "Objesio se onaj bandit Balin!" To je za nazočne zatvorenike bio šok, ali i saznanje tko je izveo umorstvo što se i raširilo kaznionicom, ali i izvan njezinih zidina. Autor ovoga teksta za Balinovo umorstvo saznao je u jesen 1966. kad je vraćen u starogradišku kaznionicu, a kasnije kada su se našli u Zagrebu, to mu je ispričao bivši starogradiški politički zatvorenik Stanislav Šredl, koji je radio u građevinskoj sekciji i tada se nalazio u sobi za odmore.

Puno je nesklada u izjavama službenika starogradiške kaznionice u vezi sa smrću Vjekoslava Balina. Dok Udbin "referent za politički kriminal" Gašparović svjedoči kako ga je dežurni stražar u Izolaciji Balta oko 4,20 sati telefonom obavijestio da je u ćeliji pronašao osuđenika Balina obješenim; stražar Balta navodi da je osuđenika Balina našao obješenim u 4,30 sati kada je došao na svoju redovnu službu, dao znak za ustajanje i palio svjetlo po ćelijama; upravitelj Uzur izvještava Republički sekretarijat za unutrašnje poslove SRH II./2 da je Balin nađen mrtav u pet sati, kaznionički liječnik dr. Vojislav Đorčevski utvrdio je da je smrt nastupila u pet sati. Ciničan je iskaz vrlo ozloglašnog stražara Balte dan Zapovjedniku straže kazneno-popravnog doma Stara Gradiška (bez imenovanja) 25. rujna 1965.: "Inače je Balin bio disciplinovan kao osuđenik. Jučer sam primjetio kod osuđenika Balin Vjekoslava posebno raspoloženje i držanje. Kod primanja hrane šutio je i bio je neraspoložen i u vrijeme ručka i u vrijeme večere. Kada sam uvečer gasio svijetlo sinoć oko 8,15 sati i upozorio osuđenika Balina zašto nije već legao, on je rekao da ja ugasm svijetlo da će on kasnije leći i pušio je i bio neraspoložen." Sličnu izjavu istoga dana dao je i Komisiji Općinskoga suda Nova Gradiška. Ako se zna da je taj stražar bio strah i trepet za svakog osuđenika i da inače nikakva razgovora između osuđenika i stražara nije bilo niti ga je smjelo biti, da je osuđenik morao samo slušati svaki oblik zapovijedi, onda je više nego cinično prikazivati njegov razgovor s usmrćenim zatvorenikom, tobože s kojim se dobro razumije. Tako i "referent za politički kriminal" Gašparović u svojim iskazima Komisiji Općinskog suda Nova Gradiška i Upravitelju Kazneno-popravnog doma Stara Gradiška 25. rujna 1965. prikazuje svoj odnos s osuđenikom Balinom vrlo uvažavajućim, što je neuvjerljivo, jer je on upravo bio zadužen za njega i njegove patnje.

Sudska komisija Općinskog suda Nova Gradiška radom je počela u 9 sati, a obdukcija tijela počela je u 9,45 sati. Između ostaloga, liječnički vještak je utvrdio da je "leš muškarca visine oko 175 cm, slabe građe i ishranjenosti" što svjedoči o prilikama u kojima je živio izložen čestim premlaćivanjima i izgladnjivanju. Nakon obdukcije predsjednik komisije Savo Šučurović potpisao je dozvolu za pokop što je obavljeno odmah na starogradiškom groblju u obližnjim Uskocima. O daljoj Balinovoju posmrtnoj sudbini svjedoči sljedeće potresno svjedočenje. Nakon što je njegovo tijelo odvezeno u groblje u Uskocima, iz skladišta - pologa je u bolnicu upućen politički zatvorenik fra Rudi Jerak, s petnaestogodišnjom kaznom, da bi pokupio Balinovu odjeću kako bi ga se razdužilo. U prostoriji u kojoj je obavljena obdukcija Jerak je pronašao razbacanu odjeću i ispod krvava stola tri pokojnikova vratna kralješka. Da bi ih zaštitio od daljega obeščašćivanja, s

najvećim poštovanjem zamotao ih je u neki papir i držao u džepu dok nije, treći dan, u vrijeme šetnje oko igrališta, iskoristio priliku i zakopao pod jednom žalosnom vrbom.

O smrti Vjekoslava Balina Uprava KPD Stara Gradiška obavijestila je njegovu majku isti dan brzojavnom porukom: "Izvještavamo vas da je vaš sin Balin Vjekoslav umro u ovom domu 25. IX 1965. godine" s potpisom načelnika Sime Tomića.

Kada su saznali za smrt svoga brata, u Staru Gradišku su požurili braća Tomislav i Marko Balin, gdje su bili već oko osam sati 26. rujna 1965. Tražili su referenta Gašparovića, načelnika Tomića i upravitelja Uzura, ali ih je oko 9,30 na razgovor primio načelnik Tomić i o razgovoru s njima isti dan sastavio opširnu bilješku. Tražili su da vide tijelo pok. brata Vjekoslava, pitali su za okolnosti njegove smrti, izrazili su čuđenje brzoga pokopa i dvojbu u prikazani način smrti, tražili su omogućavanje prijenosa bratova tijela u Šibenik i slično, pri čemu su pokazali veliku hrabrost i odlučnost u razgovoru s inače bahatim i ciničnim načelnikom Tomićem.

Zaključak

Hrvatski domoljub i mučenik Vjekoslav Balin je kao dječak i mladić u Šibeniku proživio sve nepovoljne ratne i poratne prilike. Rastao je i kretao se u društvu svojih vršnjaka koji su, nezadovoljni jugoslavenskim komunističkim i unitarističkim sustavom, bez obzira na prethodne ratne podjele, priželjkivali su bolje životne uvjete i demokratskije društveno ozračje u svojoj domovini što ih je i potaknulo na bijeg izvan domovine. Našavši se u emigraciji, velikom odlučnošću uključio se u hrvatsko izbjeglištvo i politički se opredijelio za "Hrvatski narodni odbor" čija mu je politika bila prihvatljivija, nasuprot onih koji su još uvijek nastupali dosljedno s ustaških pozicija. Uhićen i osuđen, u razgovoru s istražnim tijelima udbašima i osobljem zatvorskih uprava otvoreno je iznosio svoja gledišta o tadašnjim društvenim procesima, a svoju budućnost je vidio u usavršavanju, radu i apolitičnosti. Svoj zatvorenički životni teret nosio je dostojanstveno, nastojeći drugima olakšati njihove probleme. Zbog toga je, kao čovjek, osuđenik i zatvorenik, među osuđenicima na Golom otoku i u Staroj Gradiški imao velik ugled. Budući da je bio jako inteligentan i dosta obrazovan, odlučan i uvijek spreman na žrtvu, čuvari Titove totalitarne države Jugoslavije u njemu su vidjeli veliku opasnost i zbog toga su ga ubili.

Izvori

- Vjekoslav BALIN, dosje Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, br. 1561, HR-HDA
- Vjekoslav BALIN, dosjei kaznionica Goli otok i Stara Gradiška, Odjel/služba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu Socijalističke Republike Hrvatske, br. 1560, HR-HDA

Literatura

- Marko BALIN, Ljubav iznad svega, *Politički zatvorenik*, travanj 1997, br. 61, 32-33.
- Bivši zatvorenik, Smrt mladog hrvatskog umjetnika Vjekoslava Balina. Još jedan zločin UDB-e, *Nova Hrvatska* (London), VI/1966, br. 34, 60-61.
- Blaž BORDIĆ, *Moja sjećanja. Hrvati u okovima velikosrpskog i jugokomunističkog režima*, vlastita naklada, Donji Andrijevići, 2000, 345-346, 395.
- Ante, ČULIĆ, Smijemo li još ustaševati, *Hrvatska revija*, 35, 1985, br. 4, 746-749.
- Ante ČULIĆ, Cijenjeni profesore, *Hrvatska revija*, 38, 1988, br. 3, 587-589.
- Augustin FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Hrvatsko društvo političkih osuđenika – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2009, 162.-163.
- T(omislav) J(ONJIĆ), Samoubojstva političkih uznika, *Politički zatvorenik*, siječanj 1998, br. 70, 55.
- Tomislav JONJIĆ, Vukušičev rat Udbe protiv hrvatske emigracije, *Politički zatvorenik*, veljača 2002, br. 119, 32-36.
- Tomislav JONJIĆ, Vjekoslav Balin – Četrdeseta obljetnica ubojstva, *Politički zatvorenik*, rujan 2005, br. 162, 2-3.
- Dinko JONJIĆ, *Goli na Golom otoku. Od imotske gimnazije do Golog otoka*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2010, 248, 264, 267.
- Dinko JONJIĆ, *Goli na Golom otoku. Od imotske gimnazije do Golog otoka*, drugo dopunjeno izdanje, Naklada Trpimir, Zagreb, 2011, 273, 294. 297-298.
- Andelko MIJATOVIĆ, Kako je ubijen Vjekoslav Balin, *Politički zatvorenik*, rujan 1978, br. 78, 50-51.
- Ante PANCIROV – Ivana JAKELIĆ, Obitelj Vjekoslava Balina, Šibenčanina koji je 1965. godine ubijen u Staroj Gradiški, želi rasvijetliti njegovu smrt, *Večernji list*, 3. listopada 1999, 26-27.
- Branimir PETENER, Programi hrvatskih revolucionarnih skupina nakon Drugoga svjetskog rata (VI.), *Politički zatvorenik*, srpanj – kolovoz 1998, br. 76/78, 14-21.
- Slavko ŠEGOTA, Kako je ubijen Vjekoslav Balin, *Politički zatvorenik*, svibanj 1998, br. 74, 50.
- U spomen Vjekoslav Balin alias Luiggi Pergini, *Politički zatvorenik*, studeni – prosinac 1992, br. 28/29, 32.

Tomislav VUKASOVIĆ, Uspomene iz Stare Gradiške (Povodom posjeta kaznionici dne 29. rujna 2007., na dan sv. Mihovila, zaštitnika Stare Gradiške), *Politički zatvorenik*, studeni 2007, br. 188, 29-36.

Bože VUKUŠIĆ, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskoga iseljništva*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, treće dopunjeno izdanje, Zagreb, 2002, 243-244.

Jure ZOVKO, *Križni put i dvadeset godina robije*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997, 151-152.

VJEKOSLAV BALIN, CROATIAN PATRIOT AND MARTYR

Summary

The author investigates the conditions in which Vjekoslav Balin from Šibenik grew up, his schooling and his escape into exile, time in refugee camps in Italy, inclusion and engagement in political emigration and his study of sculpture at the Academy of Fine Arts in Rome. Based on the available documentation the author follows Balin's illegal arrival in Zagreb in 1958, his arrest, inquisition in Belgrade, trial in Šibenik and stay in the prisons on Goli Otok (1959-1965), relocation to the correctional facility in Stara Gradiška at the beginning of 1965 and his murder on 25th September 1965 in the local section of isolation and solitary confinement. The author investigated everything presented on the basis of available documentation and the testimonies of Vjekoslav Balin's fellow prisoners and sufferers.

Keywords: Vjekoslav Balin, victims of the anti-fascist system, communist totalitarian system, emigrant, prison, political prisoner